

MÜVERRİH VÂSİF'İN KAYNAKLARINDAN HÂKİM TARİHİ¹

Bekir Kütükoğlu

Birinci cild *Hâkim Tarihi* ile *Vâsîf Tarihi* arasında yapacağımız mukaabelenin hareket noktasını teşkil eden, Vâsîf'in Hâkim Tarihi ve kendi eseri hakkındaki hükmünü tekrar hatırlamakta fayda umuyoruz. Vâsîf'a göre *Hâkim Tarihi*, muhteva itibariyle azl ü nasb-ı Dîvânî'den ibaretdir; mevzuubahis eserde, vak'aların hakiki sebepleri terk ve ihmâl edilerek vakt u hâlin iktizasınca lisan kullanılmış ve ancak kinaye yoluyla bâzı hususlara işaret edilmiş, «tarih»in mevzu'u olan doğru nakil ve faydalı olmak gayesinden uzaklaşmış, hattâ yalanlarla dolu rivâyet ve kıssalara itibar edilmiştir. Nihayet, Mehmed Hâkim'in rekâketli lisanı, okuyucu için, usandırıcı ve bıkdırıcı mahiyettedir². Halbuki Vâsîf, kendi eserini, *Hâkim Tarihi*'ni fihrist sûretine indirerek yazılması lüzumlu olanlarını ibkaa, olmyanlarını iptâl edip nâdir hikâye ve garib kinayelerle süslüyerek, avam ve havas için elverecek bir kitab haline getirdiği³, iddiasındadır.

Aralarında derin bir zıddiyet ve mübâyenet bulunan bu iki hüküm grupundan Vâsîf'in, Hâkim Tarihi için verdiği hükümler muvacehesinde, kendi eserine atfettiği meziyetleri Hâkim ve Vâsîf Tarihi arasında yapacağımız mukaabelenin mu'talariyle tahkiki hususuna girmeden, Hâkim'le Vâsîf'in içinde buldukları şartların ve sahib oldukları imkânların başka başka olmasından doğan bâzı zarûretlere işaret ederek Vâsîf'in, hususiyle, Hâkim Tarihi için kullandığı lisanın pek munsîfâne olmadığı hususuna nazar-ı dikkati çekmek istiyoruz.

¹ Makalenin, aynı isim altında Mehmed Hâkim ve *Tarih*'i hakkında bâzı mâlûmâtı ihtivâ eden birinci kısmı için bk. *Tarih Dergisi*, sayı 8, s. 69-76.

² Bk. mezkûr makale, s. 69, not 1.

³ Aynı yerde not 2.

Mehmed Hâkim'in, bir vak'anüvis sıfatıyla, vekaayi'i günü-gününe zabtederken ancak kendisine bahşedilen imkânları kullanmak⁴, aldığı sıkı ta'limat ve tenbîhat hudûdunu aşmamak ve nihâyet yazdıklarını beğendirdikten sonra tebyîz etmek mecburiyetinde bulunduğunu tahmin ve istidlâl etmek güç olmadığı gibi⁵, *esbab-ı vuku'atın terk ve ihmali* hususunda da Hâkim üzerinde bâzı takyidlerin müessir olduğunu kabul etmek zarûreti vardır⁶. Gerek bu zarûretlerin ilcası ve gerekse diğer vak'anüvislerin de müşterek hususiyeti olarak kabul edilebilecek mahiyeti dolayısıyla, *vakt u hâlin iktizasınca* kalem kullanmış olmanın, yalnız Mehmed Hâkim'e âid bir zaaf olarak telakkî edilmeyeceği de bedihîdir. Vak'anüvislik an'ane ve teamüllerine bağlı kalmaktan ziyade modern tarih telakkîlerine yaklaştığı mâlûm olan Ahmed Cevdet Paşa'nın bile, kendi zamanından altmış sene kadar önce vuku' bulan bir hâdiseyi teşrih ve tahlil etmekten çekinmiş olması⁷, zikredilen keyfiyetin, yalnız tanınmamış bir vak'anüvisin değil, pek mârûf müverrihlerimizin de zihinlerinde yer eden mühim endişelerden olduğunu göstermeğe kifayet eder zannederiz.

⁴ Vak'anüvis, devletçe kendisine verilen ve ikinci plânda ehemmiyeti hâiz olan vesikaları kullanmak mecburiyetinde idi: bunlar arasında tevcihat ve teşrihata âid olanları mühim bir yekûa teşkil ederdi (bk. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilâtı*, Ankara 1948, s. 64).

⁵ Ekşeri yerleri müsvedde hâlinde bulunan Arkeoloji Müzesi kütüphanesindeki (nr. 481) ikinci cild *Hâkim Tarihi*'nin bir sahifesinde rastlanan aşağıdaki ifade, zikredilen hususu te'yid eder: «Bu müsvedde dahi beyaz olacaktır. Belki mübarek kalemlerle bâzı mahâl tebyin ve tashihi iktizâ eder deyu böyle bilâ-mastar tesvid olunda. Eğerçi cülûs-nâme-i humayun mufassalan bir risâle-i müstakille olmaşdı. Dibace'i ecza' kılını. Bu mahtasarı emr-i şeriflerine binden böyle tastir olunda» (*Tarih-i Hâkim*, c. II, s. 15).

⁶ «Tahrir olunan makalelerde ilal ve mücib tahririnden mücânebet eğerçi hiç tasaddî olundağa yokdur, tenbîh olanmağla öylece alâ mâ havo'e'l-vâki' zabt ve olur olmaz ilal ve mücib tahriri çespân olmadığından zabt-ı sahîh ile iktifâ olunda» (gös. ger).

⁷ *Tarih-i Cevdet*'in XII. cildinin intişarı üzerine, Vak'a-i Hayriyye'nin kendisi tarafından yazılmasını temenni eden Sa'dullah Paşa'ya cevaben yazdığı mektubda Cevdet Paşa'nın aşağıki satırları, zikrettiğimiz endişeye işaret eder: «Asr-ı hâzıra takarrüb olundukca iş ağırlaşıyor, hakaayik-i ahvâlî tasrih değil telmih bile güçleşiyor. İlerisini artık ahlâfa bırakmak lâzıme-i hâldendir» (İstanbul Şehir ve İnkılâb Müze ve Ktb., *Cevdet Paşa'nın evrakı*, nr. 31).

Hâkim'in kısmen işaret edilen bu mahdud ve mukayyed vaziyetine mukabil Vâsîf, Hâkim'den en az çeyrek asir sonra onun notlarını tedvine me'mur edilmekle daha serbest hareket edebilmek ve daha geniş imkânlardan faydalanabilmek mevki'inde bulunmuştur. Filhakika Hâkim'in içinde bulunduğu muhit şartlarından, vekaayi'in müessiri olan şahsiyetlerin belki de hayat sahnesini terketmiş olmaları dolayısıyla, daha az müteessir olacak vaziyette bulunan Vâsîf, *muktazıyyat-ı vakt u hâle*, Hâkim kadar, *riayet* mecburiyetinde olmadığı gibi, me'hazının tesbit ettiği vekaayi'i, idrâk ve müşahede edebildiği neticeleriyle mukaabele ederek daha tam ve hakiyki veçhesiyle gösterebilmek veya hiç olmazsa görüp işitebildiklerini ilâve edebilmek imkânlarına sahip olmuştur⁸. Bu imkânları lâyıkı veçhile kullanıp kullanmadığı daima şüphe ile karşılaşılması icabeden Vâsîf, müteaddid def'alar Vak'anüvislik hizmetini deruhde etmesine rağmen, Hâkim'e nazaran daha fâik vaziyette bulunduğunu hesaba katmadan, onun hakkında haşin bir lisan kullanıyor. Hele, Hâkim Tarihi'nin *«kezzabdan rivayet ile bâzı akasîs ve hikâyetten kinayet olub mevzu'ı fenn-i tarih olan sıhhat-i nakl ve fevaiden hâli...»* bulunduğuna âid hükmün hangi vâk'aya ma'kes olduğunu kesdirmek bir hayli güçtür.

Vâsîf'in kullandığı lisanın şiddetinden ziyade, mezkûr hükümleri arasındaki mübâyenetin derinliği, okuyucunun zihninde, yukarıda işaret ettiğimiz istitrâf kayıtların delâleti olmadan da, bâzı istifhamlar tevliid edeceği bedihidir. Ezcümle Vâsîf, Hâkim Tarihi'ni âzamî bir dikkat ve itina ile taramış, ihtisar etmiş midir, muhtasar ifadesine, mevzu'un tasrih ve tavihini te'min edecek dozu verebilmiş midir? Vâsîf'in ibkaa ve ibtâl ettiği hususlarda tam bir âhenk ve isabet var mıdır? *Vâsîf Tarihi*, Vâsîf'in *Hâkim Tarihi*'nde müşahede ettiği nakîsa ve hatâlardan beri midir, ihtiva ettiği *nadir hikâye ve garîb kinayelerin* mahiyeti nedir ve eseri, Hâkim Tarihi'nin fihristi olmak vasfından kurttaracak mahiyette geniş ve şümüllü müdür? Ve nihayet Hâkim Tarihi'nin okuyucuyu usandırıp bıkdıran lisanı yerine Vâsîf Tarihi'nin *avam ve havassa*

⁸ Kendisi de müsâid mevki'de bulunduğuunun farkındadır: *«Tarih-i mezkûrın matzamının olduğu keyfiyyat ahd-i karîbde vukû bulduğundan yâd-daşt olan ahbâr, ve erbâb-ı vukûfdan ahz u telakkî kılınan âsâr izâfe ve ilhak...»* (VB, 3).

elverecek mezigyeti hangi bakımlardan *mâlûmdur?*.. İşte hâtıragelen bir yığın istifhamlar silsilesi ki, cevaplarını, kısmen ve ta'aluku nisbetince, aşağıda vereceğimiz mukaabelenin teferruatı arasından çıkarmak kaabil olabilir ümidindeyiz.

I. VÂSİF, HÂKİM TARİHİ'Nİ NE SURETLE İHTİSAR ETMİŞDİR?

Hâkim Tarihi'ni fihrist sûretine tenzil ederken Vâsîf, *mevzû'ı fenn-i tarih* için lüzumlu muhtevâyı aksettiren bir telhis ameliyesinden ziyade, bâzı vekaayi'i ehemmiyetsiz addedib hafzetmek ve çok def'a mevzu'un vuzuhu için lüzumlu bâzı teferruat ve hususatı ihmâl etmek yolunu ihtiyar etmiştir. Hafzedilen hususlar arasında tevcihata, İstanbul yangınlarına, saray merasimlerine ve hattâ vefeyâta âid olanları mühim bir yekûna bâliğ olur. Vekaayi'in vukû' tarihlerinin hazfi, şahısların nisbet ve mukaddem hüviyetlerinin ihmâli ve herhalde Hâkim Tarihi muhtevâsının aynen aksettirilmeme endişesi *Vâsîf Tarihi*'ni nâkıs ve bâzı def'a vuzuhdan mahrum bırakmaktadır. Bu umumî hükümlerin mesnedleri aşağıdaki fasıllarda tafsil edilecektir.

A. Tevcihat bahislerinde hazifler

1. Vüzera tevcihatı bahislerinde Vâsîf'in ibkaa ve ibtâl ettiği hususları bir esasa rabtlemek güçtür. İlk bakışta Vâsîf'in yalnız vüzera'yı izâm ve eyaletlere âid tevcihleri zikr, bunların dînunda olanları hafzettığı intiba'ı hâsil olabilirse de, böyle bir esasa riayet olunmadığını gösteren misaller bulmak mümkündür. VB, s. 13, st. 18 - 25. da 12 Şevval 1166 umumî tevcihatına âid vüzera tevcihatı zikredildikten sonra *«sair menasib ve elvigge dahi mirimiranlara tevcih.. olundu»* denilmektedir ki, muktebes ifadeden, bilcümle vüzera tevcihatının zikr, mirimiranlara âid tevcihlerin hafzedildiği neticesi çıkarılabilirse de Hâkim'de (HAK, 65 v. dv.), Vâsîf'da zikredilenlerden başka, Kapudanlık, Adana eyaleti, Hanya livası, Hotin ve Selânik sancaklarına *vezir* rütbesindeki zevatın tâyin edildiği kaydedilmiştir. Bu misâlde, Tirhala

sancağının ibkaa edilmesinin zikri ve fakat Adana eyaletiyle Hanyaya livasının tevcihi hususunun hazfedilmesi şayan-ı dikkattir. Bu kabil misâlleri çoğaltmak mümkündür: 7 Şevval 1168 umumî tevcihatında, yalnız Rumeli eyaletiyle Tırhala ve Üsküb sancaklarının tevcihi zikr (VB, 38), fakat, Kefe, Karaman, Haleb, Rakka, Çıldır, Van eyâletleriyle Akşehir, Aksaray, Amasya ve İçel livalarının tevcihi (HAK, 319 v. dv.) hazfedilmiştir; Yine aynı mahiyette olmak üzere, VB, 44'de Tırhala sancağının tevcihi zikr, fakat, Mısır eyaletiyle Köstendil, Hudâvendigâr ve Akşehir livalarının tevcihi (HAK, 350) hazf; VB, 46'da Kudüs muhafazasını tevcihi zikr, Karasi livasının tevcihi (HAK, 359) ihmal edilmiştir.

2. Ziktettiğimiz misâllerde yalnız vezir rütbesini hâiz olan zevata ve sancak beyliğinin fevkinde olan mansıblara âid hazfedilen tevcihlere işaret edilmiştir. Hâkim'de kaydedildiği hâlde Vâsîf'da hazf ve ihmal edilen sancaklara âid tevcihlerle ibkaa edilen mansıblar da bunlara ilâve edilirse yapılan hazfin hacmi hakkında bir fikir edinilmiş olur: VB, 13'deki mütebâki hazifler: İbkaa olunan eyâletler: Kefe, Kars; Mirimiran rütbesindeki zevata tevcih olunan liva ve sancaklar: Karahisar-ı Sâhib, Aksaray, Amasya; Dukakin, İlbasan, İskenderiyye, Üsküb, Ohri, İzvornik; İbkaa olunan liva ve sancaklar: Karesi, Sultanönü (Sultan-öväğü), Ankara, Kayseriyye, Akşehir, Hanya, Aço, Soğucak; Selânik, Hotin, Kırkkilise, Çirmen, Niğde, Kırşehir, Çorum, Kocaeli (HAK, 66-69). VB, 38'de, «sâir menastb-ı vüzeray-ı ızâm ve mirimiran-ı kirâm tasarrufat-ı cüz'iyye ile mutasarrıflarına tevcih ve ibkaa olundu» ifadesine tekabül eden hazfin hacmi daha mahdud değildir: İbkaa olunan eyâletler: Bosna ve Hersek, Girid, Sivas, Diyarbekir, Kars, Bağdad ve Basra, Şehrizar, Musul; Tevcih olunan sancaklar: İlbasan, İskenderiyye, Avlonya, Alacahisar, İzvornik, Çirmen, Köstendil, Ahıska, Kırşehir, Yenişehir, Çorum, Kocaeli; İbkaa olunan liva ve sancaklar: Karesi; Dukakin, Prizren, Kilis, Kırkkilise, Bender, Niğde, Künye, İnebahtı (HAK, 319-323).

3. Vâsîf, herhalde pek süratli ve dikkatsiz yapıldığı anlaşılan ihtisar ameliiyesi ile, me'hazın birkaç sayfalık mâlûmatını bir cümle içinde hulâsa ederken muhtevâyı tam ve vuzuhla aktirememek ve bâzı def'a tezâda düşmek mevki'inde kalmaktadır:

a. 6 Şevval 1167 umumî tevcihatı Vâsîf'da şu cümleden ibarettir: «Âdet-i hasene-i Devlet-i aliyye üzere işbu Şevvalin ibtidasında vüzeray-ı ızâm tevcihatı olub fakat İçel sancağı Maraş valisi vezir Mustafa Paşa'ya tevcih olunub sair eyâlât ve elviyye mutasarrıfları bulunan vüzerâ v: mirimiran mansıblarında ibkaa olundu» (VB, 22). Muktebes ifadeden, İçel'den gayri eyalet ve livaların ibkaa edildiği mânâsı çıkarılabilirse de, Hâkim'deki tafsilat yalnız ibkaa edilen mansıbları değil, aynı zamanda yeni tevcihatı da ihtiva eder: Maraş, Şehrizar; Sultanönü, Karahisar-ı Sâhib, Amasya; İlbasan, İskenderiyye, Kırkkilise, Seddülbahr'in tevcihi (HAK, 161-163; HBK, 70a-71a) keyfiyeti, Vâsîf'ın ifade-sini nakzeder.

b. Yine aynı misâlde, mutasarrıflarında ibkaa olunduğu ifade-siyle yetinilen ve isimleri zikredilmeyen mansıbların mühim bir kısmına, Vâsîf'da daha önceden işaret olunmaması sebebiyle, mesele: Batum, Bağdad ve Basra, Kefe, Musul, Cezayir, Tunus, Trablusgarb eyaletleriyle Vidin, Hanya, Ohri, Üsküb, Çirmen, Soğucak, Resmo, Karesi, Kırşehir, Aksaray, Çorum, Kocaeli, Akşehir, Beyşehir, İzvornik, Künye liva ve sancaklarının, tevcihatın vukubulduğu tarihte, kimin uhdesinde bulunduğunu Vâsîf'ın metninden istihrac etmek mümkün değildir. Bu vasfıyla, Vâsîf Tarihi, me'hazın fihristi olmak mâhiyyetini dahi iktisab edemeyeceği âşikârdır.

4. Ehemmiyet itibariyle küçümsemeyecek mahiyette olan kısmî tevcihlerin tamamen veya kısmen hazfedilmesi de, daha vekaayi'in nakledilmeğe başlandığı ilk sayfadan itibaren, nazar-ı dikkati çekmektedir: «Mirimiran şuden-i Serçavuşan..» (VB, 8) bendi ile «tevcih-i pâğşâ b-ulema» ben li arasına koyması icabeden, sâbık Mısır valisi ve Sadr-ı esbak Abdullah Paşa'nın Haleb, Sadr-ı esbak Mehmed Paşa'nın Habeş valiliğine (HAK, 11:9 ve 19 Rebiülevvelde) ta'yini; yine aynı sayfada, «İhsan-ı vezaret be-mirimiran-ı Bosna» bendinden önce konması icabeden, Sadr-ı esbak Mehmed Emin Paşa'nın Mısır valiliğine (HAK, 12; HBK, 7a-b: gurre-i Cumâdelâhrede) ta'yini, bu cümledendir.

Nazar-ı dikkati çeken diğer kısmî hazifler aşağıdadır: «Tevcihat-ı vüzeray-ı ızâm» (VB, 20) bendinde, Adana eyaleti ve Niğde sancağı (HAK, 117); VB, 31'deki vüzerâ tevcihatında, Ce-

zâyir-i garb eyaleti (*HAK*, 259); *VB*, 46'daki tevcihatda, Hotin ve Bender sancakları (*HAK*, 359); *VB*, 55'de, -Mirahur-ı evvel Ali Bey'in Rumeli valiliğine ta'yini üzerine selefi Osman Paşa-zâde Ahmed Paşa'nın nakledildiği- Mora muhassıllığı (*HAK*, 467; *HBK* 216a); «*Tevcihat-ı cüz'iyge*» (*VB*, 14) bendinde, Hudâvendigâr, Karesi ve İçel livaları (*HAK*, 70); «*Tevcihat-ı vüzeray-ı ızâm*» (*VB*, 46) bendinde, Karesi livasıyla Hotin ve Bender sancaklarının tevcihi (*HAK*, 359), hazfedilmiş olduğu gibi, *VB*, 44'deki «*bâzi mirimirana vech-i münasibi üzere sancaklar tevcih ve itâ olundu*» ifadesine, Sadr-ı esbak Ali Paşa'ya tevcih edilen Mısır eyaletiyle Köstendil, Hudâvendigâr, Akşehir; Yanya, Yenişehir liva ve sancakları (*HAK*, 350) tekaabül etmektedirler.

5. İlimiye tevcihatında da Vâsif, Hâkim Tarihi'nin muhtevâsını kısmen hazf, kısmen ihtisar etmiştir:

a. *VB*, 39'daki «*tevcihat-ı ilmiyye*» bendinde Dimeskü's-Şam kadılığının tevcihi kaydedildikten sonra «*mevali-i devriyye-in bâzısı dahî neyl-i mansıb ile debdebe-sâz-ı merâm oldu*» denilmekle iktifa olunmuştur. *HAK*, 326-327'de, mezkûr ifadeye, Bağdad, Bosna, Erzen-i Rum ve Kayseri kadılığına âid tevcihat tekaabül etmektedir. *VB*, 31'deki ilmiye tevcihatı miyanında Haleb, Kütahya ve Konya kadılıklarının tevcihi (*HAK*, 260) hazfedildiği gibi; *VB*, 24'deki «*tevcih-i kazâ-i Şam..*» bendinde Saray-ı Bosna (*HAK*, 178), *VB*, 33-34'deki «*azl u nasb-ı ağayan-ı rikâb ve tevcihat-ı ilmiyye*» bendinde Sofya kadılığının tevcihi (*HAK*, 278; *HBK*, 122a), zikredilmemiş; *VB*, 46'da, Osman Molla Efendinin İmam-ı evvel nasbolunması üzerine selefi Mehmed Efendi'nin Konya kadılığına ta'yini (*HAK*, 358) ihmal edilmiştir.

b. *VB*, 32'deki «*Şeyhulharem şuden-i Berber Mustafa Ağa ve bâzi tevcihat*» bendinde, yalnız Mustafa Ağa'nın Şeyhulharem ta'yiniyle selefinin Mısırda ikametine âid emr-i âlinin bildirildiği zikredilmiş, bahis başlığındaki bazı tevcihat'a ta'at eden herhangi bir işaretle bulunulmamıştır. Mezkûr telmih, *HAK*, 267-268'de zikredilen, Kâhire ve Kayseriye kadılıklarıyla Mehmed Es'ad Efendi'ye Mekke-i mükerreme pâyesinin tevcihine tekaabül etse gerekdir. Aşırı ihtisar ibtilâsı Vâsif'i, bahis başlığında telmih ettiği tevcihata bahis içinde hiç temas etmemek garabeüne düşürmektedir.

6. Vâsif'da ilmiye tevcihatının ne suretle bast ve ihtisar olunduğu, aşağıdaki muktebes ifadelerin mukayesesinden açıkça anlaşılabilir:

TEVCİHAT-I BÂZİ MEVÂ-Lİ-İ İZAM: Kudûs-i şerif kazası altmış yedi Recebi guresinden zabt eylemek üzere hâmise-i Süleymaniyye ile sâniyye-i Ayasofye-i kebir müderrisi Konevi Mustafa Efendi'ye ve Âmid kazası altmış yedi Recebi guresinden zabt eylemek üzere Süleymaniyye müderrisi Essegid Mehmed Şerif Efendi'ye sene-i merkume **Cumâdelâ-hrestin dördüncü günü** ba hatt-ı humayun-ı şevket-makrûn tevcih buyuruldu ve Bağdad kazası altmış yedi Şevâli guresinden zabt-eylemek üzere sâbikan Belgrad kadısı Kütâhî Ârif Mustafa Efendi'ye ve Kayseriye kazası altmış yedi Ramazanü'l-mübâreki guresinden zabt-eylemek üzere sâbikan Erzurum kadısı Ali-zade Mustafa Efendi'ye ve Erzurum kazası dahî altmış yedi Şevâli guresinden zabt-eylemek üzere sâbikan Bosna kadısı Yusuf Efendi'ye sene-i merkûme **Recebü's-şerifinin sekizinci günü** ba hatt-ı humayun-ı şevket-makrûn tevcih buyuruldu (*HAK*, 115-116).

TEVCİHAT-I İLMİYYE: Receb guresinden zabt şartıyla Kudûs-i şerif kazası Konevi Mustafa Efendi'ye ve Âmid kazası Essegid Mehmed Şerif Efendi'ye **Receb evâlinde** tevcih ve Bağdad ve Kayseriye ve Belgrad (?) kazalarıyla bâzi mevali-i devriyyenin cihet-i taayyüşleri terfi olundu (*VB*, 19).

Burada, **Receb evâli** sehvi, Bağdad, Kayseri ve Erzurum kadılıklarına yapılan tevcihin tarihinden neş'et etmiş olmalıdır. Gerek bu ve gerekse Ârif Mustafa Efendi'nin sâbık Belgrad kadısı olmasından Belgrad'a da tevcih yapıldığının istihrac edilmesi keyfiyeti, Vâsif'in me'haznı ne derece dikkatle ihtisar ettiğini göstermeğe kifâyet eder!

7. Hâcegân ve hademe-i Bâb-ı âli tevcihatında da küllî ve kısmî hazifler nazar-ı dikkati çekmekte olup, Vâsif'in ifadesinde, yalnız hazif ve ihmâl değil, bâzı def'a pek bâriz zuhûl ve tenakuzlar müşahede edilmektedir.

a. VB, 13'de menâsıb-ı ağayandan Cebecibaşılık, Topçubaşılık, Ulufeciyan-ı yesar ve Gurebây-ı yesar ağalığı, Toparabacıbaşılığı, Kasab-başılık, Cizye başbâkî kulluğu, Mîmârbaşılık ve İstanbul gümrüğü'nün ibkaa; Ulufeciyan-ı yemin ve Gurebây-ı yemin ağalıklarının tevcih olduğu (bk. HAK, 59) tayy ve Hâcegân menâsıbından ise, Haslar mukaata'ası, Büyük kal'e, Küçük kal'e, Baş mukaata'a, Kâğıd-ı Birun, Kâğıd-ı Enderun, Tarihcilik; İstanbul, Bursa, Kefe ve Avlonya mukaata'aları, Ulufeciyan-ı yesar kitabeti ve Sergi nezareti'nin tevcihi (HAK, 61) hazf edilmiştir. VB, 22-23'deki «tevcihat-ı hâcegân vesair» bendinde ise, Toparabacılar kitabeti, Gelibolu baruthanesi, Büyük ve Küçük-kal'e tezkireciliklerinin tevcih; Teşrifatçılık, Masraf-ı şehriyarî, Haslar mukaata'ası, Baş mukaata'a; İstanbul, Bursa, Avlonya ve Kefe mukaata'aları, Enderun ve Birun Kâğıd emaneti, Tarihcilik, Cizye başbâkî kulluğu, Kassab ve Mîmârbaşılığın ibkaa edildiği hususu hazf edilmiştir. 6 Şevval 1168 de vâkî' hâcegân ve hademe-i Bâb-ı âli tevcihatı kısmen zikredildikten sonra mütebâkî kısım için, «vesair menasib dahi müstehiklerine tevcih olunub» (VB, 38) ifadesiyle iktifa edilmiştir. Burada zikredilmeyen hâcegân mansıbları: Cebeciler kitabeti, Büyük ve Küçük-kal'e tezkirecilikleri, Baş mukaata'a, Kağıd-ı Birun ve Enderun, Gelibolu baruthanesi; İstanbul, Bursa, Kefe ve Avlonya mukaata'aları, Ulufeciyan ve Gurebây-ı yemin ve yesar kitabetleri, Toparabacılar kitabetinin tevcih; Darbhâne emâneti, Haslar mukaata'ası, Selânik baruthanesinin ibkaa edildiğinden ibaret olup menâsıb-ı ağayandan ise: Başbâkî kulluğu, Top arabacıbaşılığı, Cizye başbâkî kulluğu, Ulufeciyan ve Gurebây-ı yemin, Gurebây-ı yesar ağalığının ibkaa; Kassabbaşılık, Ulufeciyan-ı yesar ağalığı ile -23 Şevvâlde vâkî olan- Mîmârbaşılığın tevcih (HAK, 309) olduğu hazfedilmiştir.

b. Zikredilen misâllerde, yalnız hazifler değil, aynı zamanda, Hâkim Tarihi'ndeki muhtevâ ile mübâyenet ve tenâkuz hâlinde bulunan hususlar da nazar-ı dikkati çekmektedir: VB, 13'de: Şehir, Darbhane ve Matbah emanetleri «müceddeden tevcih» olun-

muş gösterildiği halde, aslında «ibkaa» (HAK, 60; HBK, 26 a) olunmuştur. HAK, 306'da Başmuhâsebeciliğın «tevcih» olduğu tasrih edildiği halde, VB, 37 (son st.)'da «ibkaa» olunmuş; Masraf kitabetinin HAK, 307'de «ibkaa» olduğu zikredildiği halde, VB 38, 7. st.'da «tevcih» olunmuş gösterilmiştir. Yine aynı mâhiyyette olmak üzere, «tevcihat-ı menasib-ı hâcegân ve sair» (VB, 22-23; VA, 33-34) bendinde, «Anadolu muhasebesi» (VB, 22-st. 28; VA, 33-st. 18) nden «Selânik baruthanesi Elhac Ömer Ağa'ya» (VB, 23-st. 2/3; VA, 33-st. 30) kadar zikredilen mansıblar, VB, 23-st. 4. deki tasrihe nazaran «ibkaa» olduğu anlaşılırsa da, HAK, 165'de «tevcih» olduğu zikredilmiştir. Vâsif burada, Sergi nezaretiyle Ocak ağalıklarının -kısmen- ibkaa edilmiş olmasına takılarak, bir yığın tevcihin mahiyyetini tagyir etmiş ve aynı zamanda bu tagyir ameliiyesinde ikinci bir dikkatsizliğe düşmekten de kurtulamamıştır: «Tevcihat ve ibkaa-i oğayân-ı Ocak» (HAK, 166-167) bendinin sonundaki «kemâkân ibkaa ve mukarrer kılındı» ifadesine takılarak: «Rikâb ağalıkları mutatassariflarına ibkaa olunub.. vesair Ocak ağaları kemâkân ibkaa» olduğu kaydedilmektedir. Halbuki, Hâkim'de, Segbanbaşılık ile Ulufeciyan-ı yesar ve Gurebây-ı yesar ağalıklarının «tevcih» edildiği tasrih edilmiştir. Zikredilen hususlar Vâsif'in, me'hazını pek sathî nazarla tarayıp kifayetsiz ve kusurlu bir ihtisar yaptığını göstermeğe kifayet eder, zannolunur.

c. VB, 13-st. 8/9. da, Atis mukaabelesinin tevcihi zikrolunduktan sonra, «bundan aşağısı nüsha-i müverrihde muhtebit ve bâzı mansıblar dahi sâkit bulunmuşla mevcudları riayet-i tertib ile tahrir olundu» mülâhazası ilâve olunmuştur. Hâkim Tarihi'ndeki mâlûmatın ne bakımdan muhtebit olduğu açıkça anlaşılıyorsa da, siyaak-ı ifadede, Hâkim'deki mansıbların silsile-i meratibe uygun olarak sıralanmadığı ve Vâsif'in bunları silsileye tevfiik etmiye çalıştığı istidlâl edilebilir. Ancak, bir taraftan sâkit olan mansıblar için Hâkim'e ta'rif ne bulunulurken, diğer taraftan Hâkim'de zikredilen mansıbların hemen hemen yarısı hazfedilerek «mevcudları tahrir olundu» ifadesiyle tenâkuza düşülmektedir.

8. Vâsif, vekaayi'i bir mâlûn olarak tesbit etmek endişesinde değildir: Yeni bir mansıba atılan bir kimseden ihlâl eden mevki'in kimin tarafından işgâl edildiği Vâsif'in ifadesinde çok def'a ihmâl edilmiştir: VE, 13'deki «nasb-ı Defteri ve Reisülküttab

ve *Tezkire-i evvel ve sani*» bendinde, Tezkire-i sani olan Nu'mân Efendi'nin Tezkire-i evvel ta'yin olunması üzerine, Tezkire-i sani mansıbına -bahis başlığındaki telmihe rağmen- kimin getirildiği kaydedilmemiştir: Hâkimde, Tezkire-i sagire *Beylikci Avnt Efendi*'nin, Beylikcilğe *Kudsî Efendi*'nin nasbedildiği, hattâ Nu'mân Efendi'nin birkaç günlük rahatsızlığı sebebiyle vazifesini, vekâleten Sadaret mektubcusu Hamza Efendi'nin deruhde ettiği tasrih edilmiştir (HAK, 80; HAK, 35 a); Yine aynı mahiyette olmak üzere, «*azlı u nasb-ı Kethudây-ı sadr-ı âli*» (VB, 26) bendinde, Bursa'ya nefyedilen Ali Efendi'den açılan Kethuda kitabetine Nuri Efendinin, Nuri Efendi'den inhilâl eden Serhâlfeliğe Ömer Efendi'nin getirildiği (HAK, 192), hususu hazfedilmiştir. «*İhrac-ı mevâcib*» (VB, 56) bendinde, Şikk-ı evvel defterdarı olduğu zikredilen Memiş Efendi'den açılan Yeniçeri kitabetine Halil Efendi'nin ta'yini (HAK, 467; HBK, 216 b), ihmâl edilmiştir. VB, 52'de, vezirlik rütbesinin tevcih edildiği zikredilen Abdurrahman Ağa'dan açılan Çavuşbaşılık hizmetine Mehmed Ağa'nın ta'yini (HAK, 490; HBK, 201 b), hazfedilmiştir.

9. Vâsif, bâzı def'a, bir mansıbın ne suretle inhilâl ettiğini ve o mansıbdan uzaklaşan me'murun âkibetini tesbit etmek lüzumunu hissetmez; VB, 47-48'de, Başmuhâsebe mansıbına Râmi Paşa-zâde Mustafa Bey'in nasbedildiğine işaretle iktifa edilmiş fakat mumaileyhin selefi Subhi Efendi'nin mezkûr mansıbdan azil suretile ayrıldığı ve azlı müteakib Arpa emanetine ta'yin edildiği (HAK; 411) hususları hazfedilmiştir.

10. *Hâkim Tarihi*'ndeki tevcihat bendlerinin son kısımlarına dercedilen ikinci derecede ta'yinler umumiyetle Vâsif tarafından hazfedilmiştir: «*Nasb-ı Kethuda*» (VB, 30-31) bendinde, Cizye Başbâki kulu Yusuf Ağa'nın azliyle yerine Habeşî-zâde Çırağı'nın nasbı (HAK, 252; HBK, 110 a); «*Serbostaniyan şuden-i Haseki Ağa*» (VB, 33) bendinde, Hanif İbrahim Efendi'nin Haremeyn müfettişliğine ta'yini (HAK, 271); «*Azlı Kethudây-ı sadr-ı âli*» (VB, 39) bendinde, Serbostaniyan-ı hassa Hüseyin Ağa'nın azlı üzerine Haseki Ağa'nın Bostancıbaşı ta'yini (HAK, 328; HBK, 145 a); «*Vârûd-ı haber-i fevt... ve bâzı havadis*» (VB, 48) bendinde, İstanbul cizyedarı Abdullah Ağa'nın azlı ve yerine Filibeli Abdürrahim Bey ile Sarıca-zâde Mehmed Ağa'nın müştereken me-

mur edilmesi (HAK, 416; HBK, 182 b), yine aynı yerde, Kapucubaşılık, Kal'e-i kebir ve sagir hâceliklerinin tevcihi; «*Men'-i. azlı-i voyvoda-i Boğdan*» (VB, 49) bendinde, kapucubaşılardan Mustafa Ağa'nın Boğdan'a İskemleci tâyini (HAK, 422; HBK, 186 b) hususları hazfedilmiştir.

11. Tevcihatda zikir edilen kimselerin nisbet ve mukaddem me'muriyetlerinin de Vâsif Tarihi'nde geniş mikyasda kazfedildiği nazar-ı dikkati çekmektedir:

a. *Nezaret-i Tobhane Kesriyyeli damadı Haseki Mustafa Ağa'ya* (HAK, 61; HBK, 26 a);

Tophane nezareti Haseki Mustafa Ağa'ya (VB, 13).

b. *Ulufeciyan-ı yemin kitabeti sâbıkan Bügük kal'e pagesi olan Haleb valisi Di-vañ efendisi Bektaş Efendi'ye müceddeden* (HAK, 165);

Ulufeciyan-ı yemin Bektaş Efendi'ye (VB, 22).

c. *Mirahur-ı sani Mustafa Ağa piş-ez-in fevt olan Darû's-sa'ade ağası Koca Ağa'nın çırağlarından olup Yedekcibaşısı, bâdehu Mirahur-ı sani olmuş idi* (HAK, 249);

Mirahur-ı sani Yedekci Mustafa Ağa'nın (VB, 30).

ç. «*Fevt-i vali-i Sayda*» (VB, 15) bendinde, yalnız «*Defterdar-ı vakt olan*» telmininde bulunulan Halîmi Mustafa Efendi'nin, mukaddema Ruznamçe-i humayun kalemi kesedarı bulunduğu zikredilmemiştir.

d. *Bender sancağı dahi Bender kal'esi muhafazası şartı ve Rumeli beylerbeyliği pagesiyle, sâbıkan Hudâvendigâr sancağı mutasarrıfı mirimiran Süsen-zâde Abdullah Paşa'ya* (HAK, 114; HBK, 49 b);

Bender muhafızlığı mirimiran Süsen-zâde Abdullah Paşa'ya (VB, 19).

e. Gurebây-ı yesar kitabeti sâbıkan Haslar payesi olan Safıyye Sultan-zade Mehmed Sadık Efendi'ye, müceddeden (HAK, 165);

f. Merhum Cânibî damadı sâbıkan Masraf-ı şehriyari olan, Ahmed Efendi mah-ı mezburun [Rebîülevvel] on yedinci günü yine Musarrıflık hizmetine ta'gin-i ilbas-ı hil'at olundu (HAK, 250);

g. Sâbıkan Tersane emini ve Başbâki kulu ve elyeom yine Serbâkiyân-ı Dergâh-ı âli olan Mollacık-zade Ali Ağa (HAK, 252; HBK, 110 a);

ğ. Yenişehir-i Fener, Darülhadis-i Süleymaniye müderrisi Kethudâ-zade Mehmed Saîd Efendi'ye; Âmid kazâsi, Süleymaniye müderrisi Buka'î-zade...; Filibe kazâsi, Galata payesi olup sâbıkan Kayseriyye kadısı Torun Mehmed Efendi'ye (HAK 269);

h. Sâbıkan Serbostaniyân-ı hassa ve Sipahiler ağası ve Kapucular kethudası vekili olan Hüseyin Ağa seleflerinin azli günü Saray-ı sadr-ı âliye dâvet ve Sadriâzam kethudâlığına ilbâs-ı hil'at (HAK, 192);

Gurebây-ı yesar Safıyye Sultan-zade Sadık Bey'e.. tevcih (VB, 23).

Cânibî damadı Ahmed Efendi Masraf-ı şehriyari kitabeti ile dilsegr.. (VB, 30).

Başbâki kulu olan Mollacık-zade Ali Ağa (VB, 31).

Yenişehir-i Fener kazâsiyle Kethudâ-zade Mehmed Saîd Efendi.. Âmid kazâsi Buka'î-zade..; Filibe kazâsi Galata pâyesi olan üstad-ı zaman Torun Mehmed Efendi'ye (VB, 31).

Kethudâlık câh-ı ref'i'yle sâbıkan Bostancıbaşı Hüseyin Ağa is'âd olundu (VB, 26).

1. Defterdâr-ı şıkk-ı evvel Nâilî Abdullah Paşa, vezir-i mükerrem Hekimbaşı-zade Ali Paşa'nın azli günü.. sahilhane-i humayun-ı Beşiktaş'a dâvet olunub mühr-i humayun itasıyle bekâm buyuruldu...

Müşarünileğh Nâilî Abdullah Paşa hazretleri fi'l-asl Divan-ı humayun beylikciliği ile Teşrifat-ı humayun inzimamiyle nice eyyam ve sinin müstahdem olup bâdehu Reisülküttab oldukda beş-altı sene mütamadî hizmet-i vâlâğ-ı Riyasetde vücuha akranlarına fâik, cümle evkatları hidemat-ı mühimme-i devlete masruf iken yine mütâla'a ve müzakere-i ulûmdan bir nefes hâli olmazlardı. Hattâ riyasetlerinde Reis odasında Beylikci Avni Efendiye Vassâf okudub iki sene müddetde tamam eylediler. Bâdehu Defterdâr-ı şıkk-ı evvel olup bir buçuk seneye karib defterdarlıkları müddetinde dahi riyasetlerinden ziyade hizmetleri meşkür ve sa'y-ı cemilleri mebrur olmuş - idi bâdehu mühr-i humayun ile bekâm kılındı... (HAK, 297-298).

Yeum-i mezburda Defterdâr-ı şıkk-ı evvel Neyli (نایلی) Abdullah Efendi huzur-ı humayuna dâvet ve ilbas-ı hil'at-i zerrin-tırâz-ı sadaret ile lebriz-i sülâf-ı saf-ı meserret oldu (VB, 36).

B. Vekaayi'in vuku' tarihlerine âid hazifler

12. Umumiyetle muhtelif tarihlerde vâkı' olan tevcihatı aynı bendde toplamak ve hulâsa etmek ifrâtı yüzünden Vâsif, çok

def'a sarahatden uzaklaşmakta ve bâzen zuhûle düşmektedir. Daha tevcihatın nakledilmeğe başlandığı ilk sayfadan itibaren keyfiyet, bâriz bir suretle nazar-ı dikkati çekmektedir:

a. *Sâbikan İnebahtı muhafızı vezir Durak Mehmed Paşa'ya Girid eyaleti, Kandige kal'esi muhafazası şartıyla Saferü'l-hayrın onuncu günü tevcih.. Sâbikan Girid eyaleti mutasarrıfı vezir Mustafa Paşa'ya.. Saferü'l-hayrın onuncu günü İnebahtı sancağı tevcih olundu. TEVCİH-İ EYALET İ ÖZÜ:...* sâbikan Bosna valisi vezir Elhac Ahmed Paşa'ya. Bender kal'esi muhafazası şartıyla, mah-ı Saferü'l-hayrın yirmi altıncı günü... sâbikan Özü mutasarrıfı olan Muhsin-zade vezir Mehmed Paşa'ya Hotin, kal'esi muhafazası şartıyla, mah-ı Saferü'l-hayrın yirmi altıncı günü... tevcih buyuruldu (HAK, 8-9; HBK, 5 a-b);

Vâsif'in ifadesinden Özü ve Hotin'in tevcihinin, 26 Saferde değil, 10 Saferde vâki' olduğu zannı hâsıl olmaktadır.

b. *TEVCİH-İ KAZAY-I KUDÜS-İ ŞERİF: Altmış altı Recebi guresinden zabtelemek üzere sâbikan Filibe kadısı Ali Efendi'ye Rebiülevvelin girmisinde tevcih olundu. TEVCİH-İ KAZAY-I ÂMİD: Yine sene-i*

TEVCİHAT-I VÜZERAY-İ İZÂM: Mah-ı Saferin onuncu günü, kal'esi muhafazası şartıyla Kandige eyaleti sâbikan İnebahtı muhafızı vezir Durak Paşa'ya ve İnebahtı selefi vezir Mustafa Paşa'ya ve eyalet-i Özü vezir Elhac Ahmed Paşa'ya ve Hotin muhafazası selefi Muhsin-zade vezir Mehmed Paşa'ya tevcih (VB, 8).

TEVCİH-İ PAYEHA BE-ULEMA... Rebiülevvelin on beşinci günü tarihyle.. sâbikan Kulûbe (=قبه) [Fakat VA, 12'de doğru olarak قبه] kadısı Ali Efendi Receb guresinden Kudüse kadı ve Süleymaniye müderrisi Şâmî

mezbur Cumadelahirest Efendi kazay-ı Âmid'e râzi guresinden zabt eylemek üzere Süleymaniye müderrisi Şâmî Ahmed Efendi'ye Rebiülevvelin yirminci günü tevcih olundu (HAK, 12; HBK, 7 a);

13. Bir bende tevhid edilen tevcihatın vuku' tarihi bâzen külliyyen ihmal edilmiştir: VB, 10'daki «tevcihat-ı cüz'iyge» (bu bende tekaabül eden HAK, 29-30 ve HBK, 15 a'daki ifadede, Adakal'esi'nin Receb evasıtında, Musul ve Şehrizeror'un 19 Recebde tevcih edildiği musarrahdır), VB, 14'deki «tevcihat-ı cüz'iyge» (krş. HAK, 69; HBK, 29 b), VB, 27'deki «tevcihat-ı vüzeray-ı izâm» (krş. HAK, 201), VB, 31'deki «tevcih-i eyalet-i Anadolu ve Trabzon» (HAK, 255; HBK, 112 a'da: 28 Rebiülevvel) bendleri bu cümledendir.

14. Tevcih edilen mansıba hangi tarihten itibaren tasarruf edileceği hususu, çok defa Vâsif'da ihmal edilmiştir: VB, 15'de Halimî Mustafa Efendi'nin Sayda eyaletini zabtedeceği (HAK, 80 'de: 1167 Martı ibtidası); VB, 21'de İshak-zâde Yahyâ Efendi'nin Bursa kadılığını deruhde edeceği tarihin (HAK, 151'de: 1167 Zilkı'desi guresi) hazfedilmesi gibi.

15. Müstakillen bir bendi işgal eden bir vak'anın vuku' tarihinin dahi bâzi def'a hazfedildiği görülmektedir: «İrsal-i teşrifat be-şerif-i Mekke be-vesatet-i Hasodabaşı» (VB, 16) bendinde Hasodabaşı'nın Mekke şerifine izâmı tarihi (HAK, 85; HBK, 37a'da: 3 Safer); «Serbostaniyan şuden-i Haseki Ağa» (VB, 33) bendinde Haseki Ağa'nın Bostancıbaşı olması tarihi (HAK, 270'de: 16 Cumâdelâhıre); «Tevcih-i eyalet-i Trabzon be-Kaymakam Paşa» (VB, 34) bendinde, Kaymakam Mustafa Paşa'nın Trabzona hareketinin Sadrıâzam tarafından emredilmesi tarihi (HAK, 282'de telmihen: 18 Cumâdelâhıre); «Fevt-i vezir Mustafa Paşa Kapudan-ı es-bak» (VB, 52) bendinde, Mustafa Paşa'nın vefatı haberinin vürudu tarihi (HAK, 490'de: 1169 İyd-ı Fitrinin guresi); «Teşrif-i humayun be-Tophane-i âmire» (VB, 45) bendinde, Padişahın Top-haneyi teşrifine vesile olan top dökümü tarihi (HAK, 355'de: 10

Muharrem 1169); «*Avdet-i Kapudan Paşa*» (VB, 45) bendinde donanmanın avdeti tarihi (HAK, 358; HBK, 168 a'da: 28 Muharrem Pazartesî) hazfedilmiştir. Birkaç vak'ayı ihtiva eden bendlerde de, bâzen hiç bir tarihe rastlanmamaktadır: «*Ref'-i rütbe-i mirimiranî ez-Defterdar-ı sâbık ve avdetiş be-Âsitane ve vuku'at-ı saire*» (VB, 35) bendinde, ne sâbık Defterdar Halîmî Mustafa Efendi'ye hatt-ı şerif ısdarının ve ne de sürre ihracının tarihleri (bk. HAK, 290-291; HBK, 127 a-b); «*Azî-i Şeyhülislâm Damadzade Feyzullah Efendi ve nasb-ı Dürri-zade Mustafa Efendi ve Sadr-ı Rum şuden-i Osman Molla Efendi*» (VB, 54) bendinde, Feyzullah Efendi'nin infisali ile Mustafa Efendi'nin Şeyhülislâm ta'yini ve bunun neticesi olarak Osman Molla Efendi'nin Dürri-zâde'ye halef olması tarihi (HAK, 448-9, 450'de: 27 Şevval 1169) zikredilmemiştir.

16. Tevcihata âid bendlerin son kısımlarındaki tevcih tarihleri, ekseriya ihmal edilmiştir: VB, 31'de Mollacık-zâde Ali Ağa'nın azli (HAK, 252; HBK, 110 a'da, Ali Ağanın selefinin bu azl üzerine kendisine halef olduğu tasrihiyle, 17 Rebiülevvel); «*Tevcihat-ı ilmiyye ve ziyaret-i Hırka-i şerife*» (VB, 37) bendinde Bursa ve Selânik kadılıklarının tevcihi (HAK, 302; HBK, 132 b'de: 3 Ramazan); «*İhrac-ı mevâcib..*» (VB, 56) bendinde Defterdarlığın tebdili (HAK, 467'de: 2 Safer 1170) tarihleri hazfedilmiştir. «*Tevcih-i vîzeray-ı ızâm ve mevali-i kirâm*» (VB, 31) bendininin, «*Cidde sancağı mutasarrıfı Sadr-ı esbak Esseyyid Mehmed Paşaya ve mısır-ı Kâhire vezir Silahdar Mustafa Paşaya ve Avlonga sancağı mutasarrıfı vezir İsmail Paşaya tevarih-i muhtelifi ile kezâ ibkâz*» ibaresindeki ibham, yalnız Cidde ve Mısır'ın 3 Rebiülevvelde tevcih edildiğine (bk. HAK, 259) işaretle izale edilebilirdi; Vâsif, Avlonga'nın tevcihini, aynı tarihte tevcih edilen Şam ve Sayda eyaletleri miyanında zikretmeyip ibhama düşürmekle de tasnif ve telif külfetinden kaçınmıştır.

C. İstanbul yangınlarına âid mâlûmâtın nazif ve ihtisarı keyfiyeti

Hâkim Tarihi'nde tevcihatdan sonra mühim bir yer işgal eden İstanbul yangınlarına âid mâlûmâtı Vâsif umumiyetle hazf ve bâzen de pek nakıs bir suretle ihtisar etmiştir.

17. Vâsif Tarihi'nde tamamen hazfedilen harikler aşağıda gösterilmiştir: «*Zuhur-ı harik der-nezd-i Zencirli Kuyu*» ve «*zuhur-ı harik der-nezd-i sahn-ı Vefa*» (HAK, 20), «*vuku'-ı harik nezd-i Tavşantaşı*» (HAK, 25), «*vuku'-ı harik-ı cüz'i nezd-i Topkapu*» (HAK, 29; HBK, 15 a), «*zuhur-ı harik-ı cüz'i der-nezd-i Süleymaniye*» (HAK, 30; HBK, 15 a-b), «*vuku'-ı harik-ı cüz'i der-Kasımpaşa*» (HAK, 7; HBK, 30 a), «*vuku'-ı harik-ı cüz'i der-Üsküdar*» (HAK, 73; HBK, 31 b), «*vuku'-ı harik-ı cüz'i der-Fenâyi mahallesi*» (HAK, 80/2; HBK, 35 a), «*vuku'-ı harik-ı cüz'i*» (HAK, 83; HBK, 36 b), «*vuku'-ı harik-ı cüz'i der-nezd-i Ayazma Kapısı*» (HAK, 93-94), «*vuku'-ı harik-ı cüz'i*» (HAK, 102-103; HBK, 44 b. Bu harikin vuku' tarihinin sehven Sâlih Ağa'nın Sürre emirliğine ta'yini tarihi gibi gösterildiğine §34. da işaret edilecektir), «*harik-ı cüz'i*» (HAK, 120), «*vuku'-ı harik-ı cüz'i*» (HAK, 178), «*vuku'-ı harik-ı cüz'i der-sâhil-i Beşiktaş*» (HAK, 183-184), «*vuku'-ı harik-ı cüz'i der-İstanbul*» (HAK, 194), «*vuku'-ı harik-ı cüz'i der-İstanbul*» (HAK, 200-201), «*vuku'-ı harik-ı cüz'i der-haric-i sur-ı İstanbul*» (HAK, 256), «*vuku'-ı harik-ı cüz'i*» (HAK, 291-292), «*vuku'-ı harik der-karge-i Kuzguncuk ez-muzafat-ı Üsküdar*» (HAK, 345), «*vuku'-ı harik-ı cüz'i*» (HAK, 411; HBK, 180 b), «*vuku'-ı harik-ı cüz'i*» (HAK, 415-416), HAK - 417'de zikredilen üç ayrı harik, «*ihrak-ı cüz'i der-Ortaköy*» (HAK, 420), «*ihrak-ı cüz'i*» (HAK, 421-422), «*vuku'-ı harik-ı cüz'i*» (HAK, 425), «*harik-ı cüz'i*» (HAK, 430), «*vuku'-ı harik-ı cüz'i*» (HAK, 459-460).

18. Kısmen ihtisar edilen yangınlara âid mâlûmâtın da kifayetsizliği ve vuzuhdan mahrumiyeti nazar-ı dikkati çekmektedir. «*Vuku'-ı harik*» (VB, 20) bendinde yangının vuku' tarihi (HAK, 117'de: 11 Cumâdelâhire) hazfedilmiştir. «*Vuku'-ı harik*» (VB, 21-22) bendinde zikredilen üç ayrı yangına âid mâlûmât aslında açıklık ve genişlikte değildir (HAK, 152-153'de verilen tafsilâta göre her üç yangın da gece zuhur etmiştir; Aksaray'daki yangın Cum'a gecesi saat ikide bir çörekli furunundan çıkmış ve bâzı dükkânlar yanmıştır; Üsküdar yangını Doğançılar mahallesinde çıkmıştır; her üç yangının söndürülmesinde Sadrîâzâmın ziyade gayret ve sür'ati âmil olmuştur. Zikredilen bu tafsilâtı Vâsif'in ifadesinden çıkarmak imkânsızdır).

Aşağıda iktibas edilen iki yangına âid ifadelerden Vâsif'inkinin kifayetsizliği tebarüz etmektedir:

Ateşin bir tarafı Râgıb Paşa hanesine bir tarafı Nişancı mahallesi hamamına ve bir tarafı Havuzlu-hamama... mu'temedün aleh sika kimesnelerden Elhâc İsmâil Efendi nâm bir zat..... Mahall-i harikde derun-ı Surda kal'e bedenine karib Dûlbendci Hûsameddin mahallesi demekle mârûf mahallede berber Mustafa Çelebi nam kimesnenin cedid kendi yaptırdığı hanesi..... Bâde'l-harik halk gûruh gûruh bu haneyi seyretmeğe giderlerdi (HAK, 110-111);

Alaca-hamam kurbünde Kitâbcılar-başı'nda Bosna valisi Mehmed Paşa'nın hânesinde, ki Re'sûl-etıbbâ Halebî Mustafa Efendi sâkin idi, andan ateş-i serkeş zuhur edüb (HAK, 484; HBK, 198 a);

[Vâsif'da yangının sirayet sahası tahdid edilmemiştir] Şahsın biri..... zikr-olunan harikde Berber Mustafa nâm kimsenin hanesi (VB, 18-19).

Alaca-hamam kurbünde vâkı' Hekimbaşının ikamet ettiği haneden zuhur-ı ateş (VB, 51).

b. Mufassalan tasvir edildiği intibâhı veren «vuku'-ı harik» (VB, 26) bendinin bile, aslındaki mânâyı aksettirmediği melhûzdur: Filhakiyke, yangının şiddetli rûzgâr sebebiyle dağıldığı ve Uzun-çaşı civarından Eskisaray hizâsına kadar evlerin yandığı hususları tasrih edilmediği gibi, «Çarşuya sirayet men'inde Sâhiblevolet hazretleri ateş içinde kalub Mercan çarşusu önünde olan Parmakkapu'da tulumbalarla sâbit-kadem ve def'u men'ü itfâda ziyade cidd-i ehemm ve sa'y-i etemm buyurmalarıyla bi-inâyeti'llâhi teâlâ müntefi oldu» (HAK, 194) ifadesinin Vâsif'da külliyyen ihmal edildiği görülmektedir.

c. Yine mufassalan tesbit edildiği intibâhı veren VB, 36'daki «vuku'-ı harik» bendinin aslıyla mukaabelesi, ihtısarın mahiyetini sarahaten göstermesi bakımından, şayan-ı dikkat olsa gerekdir:

Bâb-ı Ayvansaray dahilinde ateş zuhur edüb bir bakkal dükkânına karib funda tâbir olunan süpürge çalısına ateş isabet etmekle derakab bakkal dükkânına yapışap giderek şiddet-i rûzgâr ile bir ucu Drağman câmi'i semtinden Bâb-ı Balat'a karib Lonca yerine müntehi ve bir ucu taşrasından dahi zuhur ettiği mahalledek ve Balat câmi'ine müntehi vâfir hane ve dekâkin muhterik olub ne hâl ise bi-inâyeti'llâhi teâlâ müntefi oldu (HAK, 296);

Ayvansaray kapusu dahilinde ateş zuhur edüb imdâd-ı rûzgâr ile şerâre-pâş-ı etraf ve ihrak-ı bâğut-ı esafil ve eşraf edüb ne hâl ise mün-defi'.. oldu (VB, 36).

ç. Vâsif, fethindeberç en büyük İstanbul yangını olarak mütevâtir olan 8 Şevvâl 1169 yangınına bile me'hazındaki vuzuh ve genişlikde aksettirmemiştir: Yangından Padişahın duyduğu teessür ve ağlayarak dua ve niyazda bulunması, Sadriâzâmın iki gün mütemâdi ateş içinde kalarak tanınmaz hâle gelmesi ve hareket kudretini kaybetmesi keyfiyeti ile bir çok mahallerde yanmış insan cüsselerine rastlanması ve nihayet yangının bilânçosuna âid mâlûmâtı (77400 ev, 34200 dükkân, 36 küçük ve büyük hamam, 130 medrese, 335 değirmen, 150 câmi ve mescid'in yandığı tesbit edilmişdi) Vâsif, herhalde, şayan-ı nazar olmıyan keyfiyetler'den addedip ilgaâ ve ibtâl etmiş olmalıdır! (HAK, 492-493 krş. VB, 53).

19. Vâsif, yangınların tesbit ve tafsiline o kadar az ehemmiyet verir ki, «tevcihat-ı ilmigge ve ziyaret-i Hırka-i şerife ve vuku'-ı harik» (VB) bendinde, bahis başlığındaki telmihe rağmen, HAK, 303'de 26 Ramazan gecesi Halıcılar Köşkü'nde vâkı' olduğu zikredilen yangına âid en ufak bir işaret bulmak kaabil değildir. «Azlu nasb-ı oğayân-ı Rikâb ve tevcihat-ı ilmigge» (VB, 33-34) bendinde, bahis başlığında herhangi bir telmihte bulunulmasına rağmen, zikredilen «bu evanda üç def'a mahall-i müteadidede ihraklar zuhur edüb alev-gîr-i iştîâl olmadan fazl-ı Huââ

ile karîn-i humûd ve intifâ oldu» (VB, 34) ifadesinin tekaabül ettiği tafsilât, dikkate şayan olması bakımından, aşağıya iktibas edilmiştir:

VUKU'-I HARİK-I CÜZ'İ DER-HİSAR-I RUMELİ: Yine sene-i merkûme Cumâdelâhâsinin yirmi birinci İsneyn gûnû saat dokuzda iken Rumeli Hisârının kurbûnde (HAK, 278) Şeyh Bolbolcu-zâde hanesi muhterik olub ahara sirayet etmeden bi-avni'llâhi teâlâ mûntefi oldu. **AZLU NASB-I BAZI AĞAYAN-I RİKÂB-I HUMAYUN:...** **TEVCİHAT-I BAZI MEVALİ-İ KİRÂM:...** **İHRÂK-I CÜZ'İ:** Yine Cumâdelâhârenin üçüncü Hamîs-gecesi saat beşde iken Galata'da Kireç Kapusu kurbûnde Keresteciler'den (HAK, 279) ateş zuhur edüb Sâhibdevlet hazretleri ve sair bulunması mu'tad olan zâbitan-ı Ocak mûsâraat ve ihtimam-ı tam eylemeleriyle bir mikdar dekâkin ve emkine ihrak ve hedm-ile bi-inâyeti'llâhi teâlâ saat dokuzda mûntefi oldu» (HAK, 280).

D. Saray merâsimlerinin tasviri, vefeyat vesair vuku'at ve hâdisâtın nakledilmesi keyfiyeti

20. Hâkim'in büyük bir dikkat ve itina ile tesbit ve tasvir ettiği vâkı' Saray merâsimlerini Vâsif, dâima bir iki satırla işaret etmekle yetinmiş, hiç olmazsa bir def'a tasvir edip tekerrürlerde teferruata girmemek gibi bir endişe izhar etmemiştir. Bu bakımdan teşrifata âid hususların tedkiykinde Vâsif Tarihi istifade edilemez bir mahiyet arz etmektedir. Ramazan ve bayram ziyaret ve tebriklerine âid mâlûmât Vâsif Tarihi'nde ziyadesiyle ihtisar edilmiştir: Ezcümle, VB, 11'deki «tebrik-i ıyd» bendinde verilen mâlûmât aslındaki muhtevâyı aksettirmekten uzaktır: 26 Ramazan gûnû Sadriâzâmın maiyyetiyle birlikde Müftiyi ziyareti hususu ihmal edildiği gibi «ertesi gün [27 Ramazan] sudur-ı ulema-yı kirâm hazerâti ve Arefe gûnüne gelince tertib-i ma'rif ve âdet-i me'lûf üzere cümle ricâl-i devlet cenab-ı mekârim-nisab-ı hazret-i Âsaft ile kesb-i ta'yîd-i saadet eyleyüb bâdehu Seşenbih [Vâsif'da «leyletü'l-ıyd olan Çeharşenbih gecesi»?] gecesi Saray-ı humayuna râhi vs ale's-seher takbil-i paye-i evrenk-i şehinşâhî ile şerefyâb ve mubâhi olduklarından sonra... Padişah-ı âlempenâh Sultan Ahmed Han câmi'-i şerifinde edây-ı namâz-ı ıyd... bu-

gurdular» (HAK, 55) ifadesi hazf ve kezâ, VB, 40'daki «nakl-i humayun ve tebrik-i ıyd-ı Adhâ» bendinde, Sadriâzâmın 5 Zilhiccede Şeyhülislâmı ziyaret ederek muâyedeye mübaşereti ile ertesi gün ulemâ ve ricâl-i devletin Sadriâzâmın eteğini öpererek tebrik-i ıyd etmeleri hususu ihmal edilmiştir (bk. HAK, 334). Yine aynı mahiyette olmak üzere, VB, 22'deki «zigaret-i Hirka-i şerife» bendinde, Şeyhülislâm Seyyid Murtaşâ Efendi'nin «illet-i mizacları hasebiyle bir vechile vukuf-ı huzura iktidarları olmadığından kerem ü afv-i hazret-i cihandarî ile mazhar-ı nevâiş buyurulub» sair bulunması mu'tad olan zevatın Saraya varmaları hususu (HAK, 154-155) ihmal edilmiştir.

21 - a. III. Osman'ın cülûsu sırasında vâkı' olan merâsime âid Hâkim Tarihi'nde verilen teferruat da hazfedilmiştir: «Zikr-i takliyd-i seyf» (VB, 28-29) bendinde, Alayın «saat üçde Sarây-ı cedid-i humayundan hareket» ederek saat sekizde kılıç kuşanma merâsiminin icrâ edildiği (HAK, 220), merâsimin saat sekizde icrâ edilmesiyle Padişahın yaşının 58'e bâliğ ve cülûsun 1168 senesi Saferinin 28 inci gûnû neharî saatle 8'de vâkı' olarak bu 8'lerin ictimâ'nın fâl-i hayır addedildiği (HAK, 221), Sarây-ı ceddiden Eyyüb'e kadar Padişahın iki tarafında bulunan solak ve peyklerin ileruce takaddüm etmeleri sebebiyle halkın hükümdarı yakından temâşâ ettiği, Padişahın tevazu' ile iki tarafa verdiği selâmların halkın sürurunu mucib olduğu (HAK, 221-222), Şeyhülislâmın kılıç kuşatma sırasında alil vaziyette bulunması sebebiyle Sadriâzâmın yardımına muhtaç olduğu (HAK, 223), Eski odalar önünden geçilirken Padişaha, Silahdar Ağa eliyle şerbet verilmesi (HAK, 223-224) ve nihayet merâsimde giyilen esvab ve levâzimatla taşınan şeyler, biniş ve inişte ileri gelen ricalin vaziyetleri, hattâ zebh edilen kurbanların mikdarı (HAK, 223-227) ve Alayın tasviri (HAK, 227-229) hususlarındaki tafsilâtı Vâsif Tarihi'nde bulmak kaabil değildir.

Yine bu cümleden olarak VB, 29-30'daki «bahşîş-i cülûs dâden be-tevayif-i askeri» bendinde, cülûs bahşîşi dağıtılması merâsimi ile bahşîşin müfredatı (HAK, 234-239); «İhbar-ı cülûs-ı humayun be-düvel» bendinde, tebriknâme sureti (HAK, 240-242); «Nasb-ı vekil-i Kethudây-ı bevoâbîn» (VB, 30) bendinde, Kırım hanı Arslan Giray'a gönderilen tebriknâme sureti (HAK, 243-246),

cülusun flânı ve şenlikler icrâsı için kadılara gönderilen emri şerif sureti (HAK, 246-247), telhis ve imâ dahi edilmeden hazfedilmiştir. Yine aynı mahiyette olmak üzere, Mekke şerifine, tebrikname-i humayun ile Han-çırağı İsmail Ağa'nın, Rumeli cânibine sâbık Sadâret kethudası Uzun Bey Efendinin gönderilmesi (HAK, 246 ve 247) hususu zikredilmemiştir.

b. Trabzon valisi Hekim-zâde Ali Paşa'nın üçüncü defa Sadârete nasbı dolayısıyla yeni Sadriâzamın Üsküdar'da istikbâli, Mehmed Paşa köşkünde izâzı, Yalıköşkünün teşrihi, ocaklıların istikbâl için aldığı mevki'ler, Bâb-ı âsafi'den Arzodası'na geliş merâsimi, erkân ve âyân-ı devlete kürkler ilbâsı merâsimleri (HAK, 272-278) Vâsif'da (VB, 33) birkaç satırla işaret edilmiş olup Hâkim Tarihi'nin ifadesindeki vuzuh ve muhtevâyı vermekden çok uzaktır.

22. Elçilerin kabulü merasimi hakkında da, Vâsif Tarihi'nin müfrit derecede ihtisar dolayısıyla kullanılmaz hâlde bulunduğu aşağıdaki misallerden anlaşılabilir:

ÂMEDEN-İ ELÇİ-İ VE NEDİK CUMHURU HAS-BÜ'L-ADE: Yine sene-i merkûmede Venedik cumhuru ve Dozu tarafından Âsitane-i saâdet'de ikaamet üzere olan Balyosları müddet-i ikaameti olan üç seneyi tekmil ve Balyos-ı cedid dahi Bozca-ada'ya geldiğini haber vermeye mu'tad üzere iki çekdirmeye seftinesi irsal ve Deraligye'ye gelüb ibtida Sadriâzam hazretlerine olan kâğıdlarını Bab-ı âli'de teslim ve sene-i merkûme Muharremül-haramının on ikinci Sülâsa günü âdet üzere Divan-ı humayuna getirilüb atebe-i ulyâya yüz sürüb namesin teslim ve eski

İHRAC-I MEVACİB VE HÂK-BUSİ-İ ELÇİ İ VENE-DİK:... Venedik cumhuru tarafından ikaamet elçisi dahi mukaddema vârid üğuna binaen gev-m-i mezkûr atebe-i ulyâg-ı şahane, r. h. sâ (VB, 27). [Balyos'un nâmesini takdim tarihi, Vâsif'in «gev-m-i mezkûr» u ile mevacicibin ihracı tarihi olan 26 Muharrem Salı günü müsabed eder ki, Hâkim'in 12 Muharrem Çarşamba günü «ki» olduğuna âid sarih kaydına binaen, yanlıştır].

Balyosları dahi Sadriâzam hazretlerinden nâme-i humayun alub vilâyeti tarafına pey-i siper-i azîmet oldu (HAK, 201-202; HBK, 87b-88a).

«Tertib-i Divan ve ruhsâyi-i elçi-i Nemçe be-atebe-i şehriyari» (VB, 39) bendinde, 24 Şevvâlde yeni Nemçe Kapı-kethudâsının Bâb-ı âsafi'ye mektubunu takdim etmesi merâsimi (HAK, 323-324) ihmal edildiği gibi, Divan'a ve Arzodası'na kabulü merâsimi hakkındaki HAK, 324-326'da verilen mufassal mâlûmât da 2,5 satırlık ifade ile geçiştirilmiştir.

23. Sürre irsâli bahislerinde, «esnay-ı tarikde bulunan vülât ve ümera ve hükkâma emniyet-i tam üzere tâ Şam'a varınca birbirlerine isâl ve teslimleri için ilâmları ahz ve Âsitane-i saadete irsal olunmak üzere ber vech-i mu'tad evamir tahrir ve bu vec-hile me'munül-gaile mahalline şeref-res-i vusûl olmağı için kema-yenbagi mahmul-i duş-i vülât ve hükkâm kulındı» (HAK, 21; HBK, 11b) kaydı ihmal edilmiştir (bk. VB, 9. Krş. HAK, 142; VB, 20; HAK, 291; VB, 35; HAK, 427; VB, 50).

24. Nûr-ı Osmânî câmi'inin inşâsı hitamında ulemâ, ricâl-i devlet ve ocaklıya verilen ziyafetle Cuma namâzının edâsından sonra ilbâs-ı hil'at merâsimi hakkında Hâkim Tarihi'ndeki tafsîlât (HAK, 396-402), VB, 46-47'de ziyadesiyle ihtisar edilmiş olup, Câmi'in tavsifine âid mâlûmât (HAK, 402-407) ise tamamen ihmâl edilmiştir. Yine Nûr-ı Osmânî câmi'inde okunan Mevlid-i Nebevî'ye âid bahis (HAK, 472-473), VB, 51'de külliyyen hazfedilmiştir.

25-a. «Ziyafet-i Sadriâzam be-Şehriyar-ı kürûbi-şiyem» (VB, 13-14) bendinde, hususiyile, Padişahın huzurunda icrâ edilen gösteriler (bk. HAK, 63-64) ihmal edilmiştir.

b. VB, 24'de, Padişahın Yenisaray'a vusûlünü müteakib «birkaç gün ârâmdan sonra yine havalarda itidci müşahede olunub sahilisaray-ı Tersane-i âmire [yi] sene-i merkûme Zilhiccesinin girminci İsneyn günü» teşrif ettiği (HAK, 187) hususu ihmâl edilmiştir.

c. «Nakl-i humayun be-Karaoğaç» (VB, 54) bendinde, Padişahın Karaoğaç sahil-sarayından muâvedeti keyfiyeti ve tarihi (HAK, 451'de: 20 Muharrem 1170) ihmal edilmiştir.

26. III. Osman'ın cülûsunu tebşir için Rusya'ya gönderilen Derviş Mehmed Efendi'nin tahriri hülâsasında (VB, 40-43), ihtisarda gösterilen ifrat dolayısıyla, aslındaki bâzı hususların hazfedildiği nazar-ı dikkati çekmektedir; Ezcümle, HAK, 381'de zikredilen Petersburg civarında ve Neva kenarında bulunan talimhaneler ve tersane hakkındaki mâlûmâtla, Elçi'nin Rusya'da gördüğü hüsn-i kabûl ve sulhün te'yidinden duyulan memnuniyetin izharına âid intibâları (HAK, 386), Moskoulu'nun kizbe mübtela ve mübâlagaya meyli olduğuna dair müşahedesi (HAK, 387) ve nihayet, İsveçlilerden korkuları sebebiyle Rusların Kiyef'den büyük mikyasdaki kuvvetlerini Riga'ya sevk ettiklerini istihbar ettiğine dair mâlûmât (HAK, 388-389)⁹, VB, 42-43'de hazfedilmiştir.

27. Vâsif'da cemiyet hayatına taalluk eden bâzı ahvâlin ihmal veya pek fazla ihtisar edildiği de nazar-ı dikkati çekmektedir: Fırıncılar ve tezgâhdârların ekmeği oturdukları yerden yüksekçe

⁹ «Bu Moskoulu tâifesinin rical ve ahâlisi kizbe mübtela ve mübâlagaya söylemeğe mâillerdür. Hattâ bir gün bizt seyre götürürler lken bir binaya uğraattular, sual olundukda: İmparatorçe bir kilise ve bir manastır ve bir medrese bina ediyor dediler; Buna şürâ' olunalı ne mikdar vakit oldu? dedim: İki senedir, dediler ve ne mikdar vakte dek tekmi olur? dedim: İki senegedek tamam olur, dediler ve ne mikdar akçe masraf ile vücade gelir? dedim: İkiyüz bin kese ile vücade gelmek gerekdir, dediler. Sükût etdim: Sükûtanıza sebep nedir? dediler... Bu binâda altın ve sim olmadığundan mâ'adâ taş ve mermer daht olmayub ahşâbdan ve kireçden gayrı akçe edecek bir şey yok, eğer ikiyüz kese vücade gelür deyu söylediniz, yine bende muârazaya kudret vardır deyu, söyledim. Yevmiyye beş bin nefer amele istihdam olunur deyu söylediler; Halbuki mecmûr zeminine beş yüz adam sığmaz. İşte buna kıya ile mübâlagaların halidi yokdur» (HAK, 387), «Kıyev kal'esi muhâfazası: yün bundan akdem kale-i mezburada sayf u şitâ vâkıf askerleri olmak üzere istima' olanmışıdı. Biz vardıkda kati cüz'î asker bulduk. Nezaket ve münasebetle sual olundukda: Devlet-i alîyye ile musâfât ve müvâlatımız olduğundan askerimizi kaldırub İsveçlü hudûduna karib Riga kal'esi muhâfazasına ta'yin eyledik, dediler. İsveçlü ile musâlaha üzere değilmisiz, havjiniz var mıdır? dedim: Musâlaha üzereyiz, havjiniz yokdur, lakin askerimizi bir mahalde tül meks ettürmesüz, bir dürlü rahat vermesüz, asker tâifesi dâima râhatsız olmalıdır, de'biniz budur, dediler. Lâkin havjleri olmak melhûzdur» (HAK, 388-389).

bir mahalle koyarak nân-ı azize ta'zim ve tekrim edilmesini te'min için yapılan tenbihat (HAK, 251); Lüzumlu ihtiyaçlarını te'min kasdı olmadan bâzı kadınların sıkma feraceleriyle çarşı ve pazarlarda gezmelerinin men' ve ihtiyacı te'min zımında siyâb-ı gayr-ı müştehiyye ile ehl-i irz nisâ ve d'câyiz tâifesi eşkâlinde bol ve vesî feracelerle çıkub ve bilâ mücib dekâkin ve bâzârlarda ve mecma'-ı nâs olan mevâzi'da ka'â ârâm ve karar eylemeyüb maslahatı rû'yet ve der-akab menzillerine kufûl ve ric'at eylemek hususunun İstanbul kadısı vasıtasıyla mahalle imamlarına tenbihi (HAK, 257-259); Üsküdar'da bâzı sâhilhaneleri soyan hırsızların yakalanıp çaldıkları malların istirdad edildiği (HAK, 470; HBK, 217b-218a) keyfiyetlerine âid Vâsif'da herhangi bir kayda tesadüf edilmediği gibi, «vürûd-ı ser-i maktû'-ı Karaosman-oğlu» (HAK, 412-413; HBK, 181a-181b) ile «vürûd-ı serhâ-i maktû'in ez-cânib-i vezir-i mükerrem Abdurrahman Paşa vâli-i Maraş hâlen» (HAK, 454-458; HBK, 209a-211b) bendlerindeki mâlûmâtın vuzuh ve canlılığını; «zıkr-i nüzûl-i seffine-i uçanbırlı» (VB, 20) bendinde, kalyonun denize indirilmesini temâşâ eden halkın izdihamı ve denize indirilmeden duyduğu hayreti (HAK, 135-138), me' hazındaki açıklık ve sarahatle, Vâsif'da bulmak imkânsızdır.

28. Tabi'at hâdiselerinin de muntazaman zikredilmesi hususuna itina edilmediği, «vuku'-ı zelzele der-İstanbul» (HAK, 259) ve «alâmet-i semaviyye-i uhrâ» (HAK, 418) bendlerindeki mâlûmâtın VB, 31 ve 48'de hazfedilmesinden istidlâl edilebilir.

29. Vefeyâta âid hazifler de nazar-ı dikkati çekecek mahiyettedir:

a. Ehemmiyetsiz addedilip zikredilmeyen vefeyât: «Vefat-ı Murtaza Efendi ez-Hâcegân-ı divânî» (HAK, 83; HBK, 36a-36b), «vefat-ı Mevlânâ-zâde Seyyid Celâl Efendi» (HAK, 99; HBK, 43a), «vefat-ı Edib Efendi Ruus-ı humâyûn kesedarı-ı sâbık» (HAK, 258), «vefat-ı Kâtib-i vekaayî'-nâvis Şeyh Ahmed Efendi» (HAK, 258), «haber-i vefat-ı Şeyh Murad-zade Muhammed Murad Efendi» (HAK, 411-412; HBK, 180b-181a).

b. Vâsif Tarihi'nde mufassalan nakledilen vefeyât bendlerinde bile bâzen me'hazındaki, hususiyle terceme-i hâle âid, muhtevânın dikkatle aksettirilmemesi, mütetebbi'in her hâlde bu bahislerde de Hâkim Tarihi'ne müracaatten müstagni kalamayacağı

melhuzdur. Aşağıdaki muktebes ifadelerin mukaabelesi ile Vâsîf'in ifadesindeki kifayetsizlik açıkca görülebilir:

Cümle-i te'liflerinden Buhârî-i Şerîf Şerhi yirmi cild on sekiz senede tamam olub.. ve Şerh-i Hayâlî ve Hâşiyeye-i Kara Dâvud ve Hâşiyeye-i Mîr Adâb ve Hâşiyeye-i Kazmîr-i Lârî ve Hâşiyeye-i Kadî Beyzâvî ve جزوه اذی cüz'-i şerîfine gelince dokuz kıt'a ve Şerh-i Müslim nisfa gelince dört kıt'a ve Hâşiyeye-i Hasan زبانی ve vüçûhatdan Kitâb-ı İtilâf ve resâil-i mütenevvi'a yirmi aded ve kavâid ve letâgîfden cem' eylediği yirmi yedi aded resâil-i nefîseleri olub... elli dört tarihinde Mısır cânibinden Hacc-ı şerîfe zehhab ve suy-ı Şam'dan avd u âgâbları vâkı' oldu... Kırk altı [?] tarihinde Çorlulu merhumun vezaretinde Enderun-ı humâyûn'a hidmet-i tadrîs-i ulûm için tayîn olunub yirmi bir sâle bâliğ olur ki kesret-i işti'âl-i tadrîs ve mütâlâ'a ve te'lif ve cevâmî' ve dârülhadislerde dahî beher gün muvazzaf ve gayr-ı muvazzaf dersler kırâatı ile aslâ vakt-i hâliyyeleri yoğidi ve zebân-ı Pârsî'de dahi yed-i tûlâları olub tabi'at-ı şîriyyeleri gaa-yet selâsetde.. Kemâl Paşazâde merhuma nazîr ve kes-

VEFAT-I ŞEYHUL-KARRA' YUSUF EFENDİ-ZADE ABDULLAH EFENDİ: Kırk sekiz tarihinde Çorlulu Ali Paşa sadrîâzâm iken [Çorlulu Ali Paşa'nın sadâreti: 1118-1122 tarihlerine tesadûf eder] Saray hocalığına takrîb olunub.. yirmi sekiz sene zarfında Buhârî-i şerîfe hüsn-i tâbîrle bir şerh-i mufassal tohrîr.. Kadî Beyzâvî Tefsîri'nin evâyiline hâşiyyesi ve Sahîh-i Müslim'in nısfına-dek şerhi ve vüçûhâta dâir İtilâf nâm te'lifi ve bu fenne dair yirmi kadar risâleleri ve Hayâlî ve Kara Dâvud ve Âdâb-ı Mîrî ve Kazmîr hâşiyyeleri ve sâir fûrûndan yirmi yedi kadar risâleleri beyne'l-ulemâ mütedâvil.. Altmış sene kadar cevâmî' ve medârisde neşr-i ulûmdan hâlt olmayub bâzen meslek-i şuarâ üzere fârisî ve türki manzûme ile tefennün edüb (VB, 25-26).

ret-i âsâr ile şehîr olub eğer zâde-i tabi'atları cem' olsz bir dîvân olur (HAK, 188-190);

c. «Vefât-ı Nazîf Mustafa Efendi» (VB, 32) bendinde ise, yalnız hazîf ve ihtisârdan mütevellid kifayetsizlik değil, aynı zamanda hâdisâtın takdîm-te'hiri, isim ve nisbetlerin tahrifi ile Vâsîf'in metni kullanılmayacak bir mahiyet iktisâb etmiştir:

Merhum İbrahim Paşa ah-dinde reis Mehemed Efendi'ye intimâst olmakdan nâşî hadâset-i sinni olmağla Boğdan voyvodası Ligor Bey'in maiyyetiyle Boğdan Dîvân efendiliği hizmetigle gönderilüb tamam dokuz sene mikdarı egâlet-i Boğdan'da imrâr-ı vakt eyledi. Bâdehu Âsitâne'ye gelüb merhum Nuh Efendi'ye taalluk ve Hâcegân-ı dîvânî zümresine ilhak ve bâdehu reîsülküttâb merhum Tavukcubaşı Mustafa Efendi'ye dahi intimâ ile Münîf merhum sefâret-i İrân ile me'mur oldukda maiyyetiyle râhî ve birkaç sene mürûrundan sonra sefâret-i İrân ile müstakillen râhî ve hüsn-i

Dokuz sene kadar Boğdan'da Kâtib-i dîvân ve nâil-i servet ve sâ mân olub istifây-ı heva ve heves ile Âsitâne'ye âgâb ve İbrahim Paşa devrinde Reîsülküttâb olan Üçanbarlı Mehmed Efendi'ye intisâb ve bundan sonra Nuh Efendi'ye kesb-i taalluk ve himmetigle zümre-i Hâcegâna telâhuk edüb Tavukcubaşı dâmâdı Elhâc Mustafa Efendi mesned-i Riyâsete ziyetbahş oldukda sâhib-i tercemenin.. râbîta-i itibârını tevşik etmişidi. Sâhib-i târîh Râşid Efendi¹⁰ İrân-zemine sefir oldukda mumâileghin hem-inân-ı murâfakat olmasını recâ ve bu hidmeti dahi edâ edüb avdetinde huzûr-ı

¹⁰ Nazîf Mustafa Efendi'nin İran'a ilk defa azîmeti, Vâsîf'in ifade ettiği gibi Râşid Mehmed Efendi'nin refâkatinde değil, Hâkîm'in kayd ettiği gibi Münîf Mustafa Efendi'nin refâkatinde, 1154 Rebiülevvelî evâhırında vâkı' olmuşdur: «Yine Hâcegân-ı dîvân-ı humâyûndan hâlen İstanbul mukaata'acısı Nazîf Mustafa Efendi dahi me'mur ve tayîn-i murâfakati..» (Tarih-i Sâmî ve Şâkir ve Subhî, İstanbul 1198, 199 b) (krş. Küçük Çelebi-zâde Âsım, Tarih, İstanbul 1282, 589-590).

hâliyle me'muriyetinde muvaffak ve meşkûr olub Asitâ-ne'ye avdet eyledikde huzûr-ı humâyunda hil'at ilbâsıyla mükerrem ve Anadolu muhasebeciliği ile muhterem oldu... Bâdehu Âsitaneye gelüb Eskiodalar pişgâhında kethudâlığında satun aldığı Siyavuş Paşa Sarayı'nda ikaamete memur ve sâ mân-ı hâl üzere iken işbu sene-i mübârekenin Rebûlevveli evâsıtında ârtiza-i mizâc ile hastalanub beş-on gün tedbîr ve müdâvâ ve günden güne marazı müsted olub mâh-ı Rebûlâhırın on dördüncü İsneyn günü dâr-ı bakaaya irtihâl eyledi.. Kendi zeâmeti oğluna ihsân-ı humâyûn bıyurulub emvâl ve eşyâsı[na] taraf-ı mîrîden taarruz olunmadı» (HAK, 263-264; HBK, 115 a-b).

ç. Vâsif'in ihtisârına rağmen *Hâkim Tarihi*'nin bilhassa terceme-i hâl bakımından bâkir malzemeyi ihtiva ettiği, aşağıda iktibas edilen ifadelerin *Vâsif Tarihi*'nde aksettirilmemiş olmasından istidlâl edilebilir:

VEFAT-I HATTAT ÇELEBİ EFENDİ: Eğrikapulu demekle mâruf ve Saray-ı Âmire hocası hattat-ı meşhur Râsim Mehmed Efendi hazretleri ki fenn-i hatt-ı sülûs ve neshde şeyh-i asr... fûnûn-ı şettâda dahî mâhir... ve ekser kasâidi selis ve mânîdâr ve tarik-ı tasavvufa intisab-ı küllîleri olub... vefatlarından dört ay mukaddem müşahede eyledikleri irtihallerini bu hakîre bükâ ederek nakl eylemişler idi... Bir iki ay illet-i mizaclarıyla hastalanub asla kuşak çözmemişler, ancak vefatları günü döşek yapıdırub ve soyunub istirahat ederler ve derhal âlem-i bakaaya irtihal

humâyunda ilbâs-ı hil'at ve Anadolu muhasebeciliği ile kâmyâb... kethudâlığında iştirâ ettiği Siyavuş Paşa Sarayı'na gelüb kesb-i rahat etmeden işbu Rebûlâhır evâsıtında garîm-i ecel yedinde zebûn oldu» (VB, 32; VA, 48; VH, 41a).

eylediler... Merhumun lisanından niçe niçe âsâr-ı keramete dair hususu istimâ' olunmuşdur. Ezcümle maktûl Silahdar Ali Paşa nâil-i mühr-i Sadaret olduğu gün az müddetde maktulen vefat eder buyurdular, aynıyla öyle vâki' oldu... birden ziyade me'zun hattat tilmizleri var idi. Taleb-i hatta gayet merhametleri gaalib bir zat-ı âlikâdr idi (HAK, 481-482; HBK, 196a-196b) (krş. VB, 51).

d. **VEFAT-I HAZRET-İ ZÜBEYDE SULTAN..** merhume Sultan.. Sultan Ahmed Han hazretlerinin vasat-ı ömürlerinde vücade gelen kerîmelerinden olub tahminen sinn-i şerifleri otuz beşe resan olmuş idi. Elyeum ser-i mesned-i zindegânide mübtehic-i sürûr olan devletlu ismetlu Ayşe Sultan efendimiz ile şakîka-i peder ve mâderi ve saadetlu nezâhettu Zeyneb Sultan ve Sâiiha Sultan ve Asıma Sultan efendilerimizle dahi hemşiregi-i hisâvendileri olub (HAK, 436-487; HBK, 199b) (krş. VB, 52).

e. **ZİKR-İ VEFAT-I ŞEHZADE.. SULTAN MEHMED HAN b. AHMED HAN..** merhum mağfur Şehzade cennet-mekân hazretleri birkaç senedenberu.. mizac-ı letafet-îmtizocları inhırof ve ileiden hâli olmuşub dâ-i sebel ve mabtûn tâbir ettikleri illete mübtelâ ve ömr-i şerifleri erba'ini müteceviz.. idi. Amma illet mütemekkin oldukda tedbir dahi gâh müfid ve gâh ifade ve tesir'den ba'id olur, ekseri eyyâm-ı şitâlarda iştidad üzere idi. Vefatlarından bir iki sene mukaddem şitâ mevsimlerinde yine illet-i mezkûre galebe eyleyüb hastalıkları müsted olmuşidi. Sarây-ı humâyûn etibbâlarının hâzikleri Hekimbâşı ma'rifetiyle ittihad ve ittifak ile hüsn-i müdâvâ ve tedbirden hâli olmazlar idi... Bu sene-i mübârekenin mâh-ı Rebûlevvelinde henüz mevsim-i Erbz'in hulûl etmeden sademât-ı şitâ iştidad üzere olub hazret-i müşarünileghin inhıraf-ı mizâcları müstedd oldu. Gerek Sarây-ı humâyûnda ve gerek taşrada bu vechile hastalıkları cümlelerin mâlûmu idi (HAK, 495-496; HBK, 220a-220b). (krş. VB, 56).

30. İmâr ve İmâl hareketlerine âid Hâkim Tarihi'ndeki mâlûmâtın da Vâsif Tarihi'ne vuzuhla nakledilemediği aşâğıki misâllerle teyyüd eder:

a. Kurşunlu Mahzen câmi'inin ihya ve tâmirine âid *Hâkim Tarihi*'nde verilen pek mufassal mâlûmât *Vâsif*'de ziyadesiyle

ih̄tisar edilmiştir. (HAK, 30-42 = VB, 10. s. de yalnız on satır); Vâsif, ih̄tisar da o kadar ifrâta varmıştır ki, tâmire hangi ayda başlandığı ve HAK, 42'de kitâbesi aynen dercedilen çeşmenin binâ edildiğine dâir en ufak bir imâda dahi bulunmamıştır.

b. Sadriâzam Mustafa Paşa b. Abdurrahman Paşa'nın, Otakcılar'da bina ettirdiği Nakşebendî zaviyesinin evkafına âid Hâkim Tarihi'nde (HAK, 48; HBK, 21a) verilen mâlûmât, VB, 11'de pek fazla ih̄tisar ve ihmal edilmiştir.

c. Hâkim'in «*zîkr-i vâsîf-i câmi-i şerif-i Nûr-ı Osmânî*» (HAK, 402-407) bendindeki mufassal mâlûmâta, VB, 47'de beş satırlık, me'hazındaki muhtevâyı vermekten uzak, bir ifade tekaabül etmektedir.

ç. «*Tâmir-i mescid-i Otakçıyan*» (VB, 38-39) bendinde ise, mescidin evsâfına âid HAK, 446-447'de munderic mâlûmât aynen aksettirilmediği gibi aşağıda verilen mukaabeleden de Vâsif'in me'hazındaki ifadeyi dikkatsizce naklettiği anlaşılabilir:

Otakcılar nam mahalde bir atik tuğladan bina olunmuş minare görüb bu mahalde fi'l-asl mescid-i şerif olmak gerek.. deyu istîfsar-ı humâyûnlarında.. heman ol gün [17. Receb 1168] mahall-i mezburda bir mescid-i şerif binasına emir buyurub.. bir latif mescid-i şerif bina ve ihya ve minare-i kadime dahi.. müceddeden seng-i ruhamdan [=mermerden] bina olundu (HAK, 446);

Bâzi harikde sûzân ve minaresinden mescid olduğu nümayan olan Otakcılar nam mahalden.. güzerân oldukda.. câmi' binası ferman etmişlerdi.. binaya mübâşeret ve.. itmâm olduğundan gayrı minaresi dahi tuğladan bina (VB, 38-39).

d. «*Binâ-i Fener-i cedid nezd-i Ahurkapu*» (HAK, 467-469; HBK, 216b-217a) bendi Vâsif Tarihi'nde hazfedilmiştir.

e. «*Zîkr-i nuzûl-i sefine-i uçanbarlı*» (VB, 20) bendinde zikredilen kalyonun cesameti ve topları hakkındaki HAK, 131-132'deki tafsilat hazfedilmiştir. Yine aynı mahiyette olmak üzere «*azimet-i Sadriâzam be-Tophane-i âmire*» (VB, 21) bendinde, dökülen toplara âid «*iki kıt'ası on birer vakıyye ve altı kıt'a beşer*

vakıyye ve dört kıt'ası dahi üçer vakıyye gülle atar mecmâ on iki kıt'a top.. dökülüb» (HAK, 154) tasrihi, sâdece: «*kebir ve sagir on iki kıt'a top dökülüb*» (VB, 21) ifadesiyle geçişdirilmiştir; Aynı bendde, Sadriâzamin «*hâlâ Tersane-i âmire'de vâkı tâ'mir ve termimine mübâşeret olunan sâhilhane-i humâyûna rü'yet-i binâ için uğrayub biraz anda meks..*» (HAK, 154) ettiği keyfiyeti de ihmal edilmiştir.

f. HAK, 87-93'deki geniş tafsilâta, «*tertib-i âvizehâ be-kalyon-ı kebir*» (VB, 16) bendindeki beş satırlık kifayetsiz malûmat tekabül etmektedir.